

Lunds universitet
Socialhögskolan
SOA 203
Höstterminen 2003

SOCIALTJÄNSTLAGEN UR ETT
MEDBORGARSKAPSTEORETISKT PERSPEKTIV

Författare: Ola Nilsson

Handledare: Alexandru Panican

Abstract

The main objective with this paper was to explore if you could find traces of any of the three models of citizenship chosen; T.H. Marshalls liberal model, the liberal kommunitarian model and the republican model in the Swedish law for social cervices called Socialtjänstlagen (2001:435) and, if so, if any of these three could be said to be the dominant one in comparison to the two others. The research was carried out through a altogether theoretical study of literature and an analysis of the actual text in the law book. The conclusion reached was that you could in fact find traces of all of the three mentioned models of citizenship but although certain models dominates certain sections of the text no single model can be said to be the dominant one regarding the text as a whole partially as a result of the general way in which the law is written and partially due to the similarity within these three models of citizenship.

Innehållsförteckning	sid
1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	1
1.2 Metod och urval	2
1.3 Fortsatt framställning	2
2. Medborgarskapsmodeller	3
2.1 Den liberala medborgarskapsmodellen	4
2.2 De kommunitaristiska medborgarskapsmodellerna	6
2.2.1 Liberal kommunitarism	7
2.2.2 Konservativ kommunitarism	9
2.2.3 Medborgerlig republikanism	10
3. Socialtjänstlagen (2001:435)	15
3.1 SoL (2001:435) 1 kapitlet 1§	16
3.2 SoL (2001:435) 3 kapitlet 1§ och 3 kapitlet 2§	20
3.3 SoL (2001:435) 4 kapitlet 1§	23
4. Slutanalys	29
5. Källförteckning	33

1. Inledning

Medborgare är idag ett begrepp som används i relativt olika sammanhang med den ungefärliga betydelsen invånare i ett samhälle. Men vad innebär det att vara t.ex. svensk medborgare? Räcker det med att ha blivit född in i ett eller senare i livet beviljad medborgarskap eller är det andra faktorer som måste vara uppfyllda för att detta ska vara ett faktum? Rent formellt så räcker det naturligtvis med att få sin ansökan godkänd eller födas in i detsamma för att få kalla sig medborgare i Sverige men om man väljer att gå djupare in på medborgarskapsbegreppet så blir det genast lite mer problematiskt. De tydligaste anvisningarna för hur en medborgare i Sverige kan, får och bör bete sig får vi genom att titta i våra lagtexter. Nu är det naturligtvis inte så att individer som bryter mot dessa bestämmelser av denna anledningen helt sonika berövas sitt medborgarskap men däremot finns straffen för brott mot lagen för att på så sätt tydligt markera vad man får och inte får göra som medborgare.

Var har då den medborgarsyn som förmedlas genom lagtexterna sitt ursprung? Många av de bestämmelser som finns baseras på sådana värden som moral och etik som vuxit fram gradvis över tiden men det finns även mer renodlade teorier om vad det innebär, eller borde innebära att vara medborgare. En del av dessa teorier kan delas in i tre inriktningar: T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell, de kommunitaristiska medborgarskapsmodellerna samt den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen. Var och en av dessa medborgarskapsmodeller har olika syn på medborgarskapets innehåll och förhållandet mellan individen och det samhälle denne lever i.

Men hur ser då den lag som behandlar det lagreglerade sociala arbetet, Socialtjänstlagen (2001:435), på medborgaren i allmänhet, och medborgaren i behov av ekonomisk eller annan typ av hjälp i synnerhet? Det är detta jag ämnar att undersöka på de kommande sidorna.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med denna uppsats är att undersöka på vilket sätt Socialtjänstlagen (2001:435) betraktar hjälptagaren i ett medborgarskapsteoretiskt perspektiv. Till min hjälp att tolka Socialtjänstlagen ämnar jag använda mig av T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell,

de kommunitaristiska medborgarskapsmodellerna samt den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen.

1. Går det att finna en eller flera medborgarskapsmodeller i Socialtjänstlagens texter?
2. Om så är fallet, är det någon av medborgarskapsmodellerna som är dominerande?

1.2 Metod och urval

Jag kommer i denna uppsats att ägna mig åt en rakt igenom teoretisk litteraturstudie samt analys av lagtext. Genom detta tillvägagångssätt hoppas jag att få fram vilken medborgarsyn Socialtjänstlagen är avsedd att förmedla snarare än hur den kanske faktiskt fungerar i praktiken.

Min litteratursökning för teoriavsnittet har gått till så att jag från början sökt efter texter av mer allmän karaktär kring medborgarskap och medborgarskapsmodellerna för att skaffa en överblick för att sedan när så varit möjligt gått mer till primärkällor såsom T.H. Marshalls och Charles Taylors texter. Min handledare har också varit mig i högsta grad behjälplig för att finna relevant litteratur i ämnet. Att gå till de primära källorna samt att ta del av ett flertal texter som samtliga beskriver medborgarskapsmodellerna på ett likartat sätt borde borga för en någorlunda korrekt uppfattning och beskrivning av dessas innebörd.

Motivering till vilka paragrafer jag valt att studera ur SoL samt vilka förarbeten jag valt att inkludera i denna studie står att finna i anslutning till avhandlingsdelen. Värt att uppmärksamma är att jag genom att enbart inrikta mig på fyra stycken paragrafer snarare än lagtexten i sin helhet medför att det är problematiskt, om än i vissa fall inte omöjligt, att uttala sig om lagen i dess helhet på ett säkert sätt, något jag därför försökt att undvika under arbetets gång.

1.3 Fortsatt framställning

I kapitel 2 kommer mitt syfte samt frågeställningarna för denna uppsats att vidareutvecklas. Efter detta kommer analysen av valda lagparagrafer att ta vid i kapitel 3 där utdrag ur lag- och förarbetestext kommer att kombineras med mina personliga analyser av ämnet. Slutligen kommer i kapitel 4 ett försök till sammanfattning och slutlig analys att återfinnas. Jag kommer

även i detta avsnitt att tillåta mig själv lite ytterligare tankar kring min studie och frågor denna har väckt.

Värt att notera innan man börjar läsa denna text är att jag benämner T.H. Marshalls medborgarskapsmodell omväxlande som just T.H. Marshalls medborgarskapsmodell, den liberala medborgarskapsmodellen samt kort och gott liberalismen. Då det finns andra liberala medborgarskapsteoretiker och inriktningar och inte minst en politisk inriktning med samma namn (samt likartade drag) är detta viktigt att lägga på minnet för förståelsen av texten. Anledningen till att jag valt att göra på detta sätt är att de olika beteckningarna ofta används på detta sätt i den litteratur jag tagit del av. Jag upplever dessutom att texten blir mindre monoton och i viss utsträckning roligare att läsa i och med detta. Ovanstående resonemang gäller även för de kommunitaristiska medborgarskapsmodellerna som tidvis benämns som enbart kommunitarism samt den medborgerliga republikanismen som får nöja sig med beteckningen republikanism i delar av texten. Slutligen bör det också påpekas att de lagparagrafer som anges i texten samtliga är hämtade ur Socialtjänstlagen (2001:435), även i de fall där lagbeteckningen inte uttryckligen anges.

2. Medborgarskapsmodeller

Jag har i denna uppsats valt att inrikta mig på tre modeller av medborgarskap nämligen den liberala, de kommunitaristiska samt den medborgerliga republikanismen. Anledningen till att jag valt att inrikta mig på just dessa tre är att det är de tre tankeskolor som förhärskar den nutida debatten (Badersten 2002; Fitzpatrick 2001; Kennett 2001) och därför anser jag dessa vara relevanta för en undersökning av den aktuella situationen som jag ämnar ägna denna uppsats åt. Dessa tre medborgarskapsmodeller kommer att presenteras under varsin rubrik i detta andra kapitel av denna uppsats.

Medborgarskapstanken har sitt ursprung i antiken då filosofer som Aristoteles och Platon intresserade sig för begreppet. Grundtanken kan sägas ha varit att en medborgare både ska kunna styra och själv bli styrd av andra medborgare som jämlikar. Detta resonemang fungerade åtminstone teoretiskt sett även överfört till det större perspektivet: Medborgaren skulle rätta sig efter de beslut som fattades av samhället eller den större gemenskapen men spelade å andra sidan en aktiv roll i skapandet av just dessa beslut. Särskilt Aristoteles integrerade även en djupare moralisk mening i medborgarskapsbegreppet där man inte enbart

deltog aktivt för att uppnå vissa mål utan där deltagande hade ett värde i sig då man även var medlem av den etiska gemenskapen som samhällets medborgare utgjorde. I sammanhanget ska dock nämnas att det endast var fria män av börd och ställning som betraktades som medborgare under denna tid och att det alltså i praktiken existerade ett styrande patriarkat i medborgarskapstanken under antiken (Badersten 2002, s 123-123).

2.1 Den liberala medborgarskapsmodellen

Den liberala synen på medborgarskap grundar sig mycket på T.H. Marshall som är en av denna teoribildnings absoluta förgrundsgestalter. I och med dennes essä Medborgarskap och klass (1996) framförde han tankegången att medborgarskapet i västvärlden har utvecklats i tre olika faser; de civila rättigheterna under 1700-talet, de politiska rättigheterna under 1800-talet samt de sociala rättigheterna under 1900-talet. Den första fasen, de civila rättigheterna består enligt T.H. Marshall av ”de rättigheter som krävs för individuell frihet – personlig frihet, yttrande-, tanke och trosfrihet, äganderätt och rätt att sluta giltiga avtal samt rätten till juridisk rättvisa.” (Marshall 1991, s 28). Vad gäller de politiska rättigheterna definierade T.H. Marshall dessa som ”rätten att delta i utövandet av politisk makt, antingen som medlem av ett organ som utrustats med politisk auktoritet eller som väljare av medlemmar i ett sådant organ.”(Marshall 1991, s 28). Slutligen preciserar han i sin essä de sociala rättigheterna, vilka alltså i huvudsak sades ha utvecklats under 1900-talet (det bör i sammanhanget nämnas att samtliga av dessa tre tidsangivelser är ungefärliga då utvecklingen av de olika rättigheterna ofta sträcker sig över flera århundraden), som ”allt ifrån en viss ekonomisk välfärd och trygghet till rätten att till fullo ta del av samhällets arvegods och att få leva som en civiliserad varelse i enighet med de normer som råder i samhället.” (Marshall 1991, s 28-29).

Det liberala medborgarskapet kan sägas bestå i att den enskilde tillhör en grupp och därmed åtnjuter de ovan nämnda rättigheterna som en fullvärdig medborgare är berättigad till men med medborgarskapet följer även skyldigheter som man som medlem av samhället måste följa för att kunna betraktas som en fullvärdig medborgare. T.H. Marshall inriktar sig i huvudsak på rättigheterna i sin redogörelse men han berör även de plikter som en medborgare måste uppfylla i sin essä. Exempel på sådana plikter är att betala skatt och försäkringsavgifter samt plikten att gå i skola och (kanske inte lika aktuellt i dagens Sverige) värnplikten. Gemensamt för dessa plikter är att de är obligatoriska och att det därför inte blir fråga om

någon viljeakt från den enskilde medborgarens sida (Marshall, 1991 s 41). Följden av detta faktum blir att plikterna inte heller kan sägas bidra till en känsla av lojalitet.

De sociala och i viss mån även de politiska rättigheterna är på flera sätt svåra att kombinera med den fria marknaden vilket enligt T.H. Marshall leder till en kamp som spelar stor betydelse i dagens samhälle. Å ena sidan har vi marknaden som kan sägas vara benägen och kanske även i viss mån strävar efter att skapa ojämlikheter och å andra sidan har vi de sociala och politiska rättigheterna inom medborgarskapsbegreppet som strävar efter och bygger på jämlikhet mellan de enskilda individerna. Detta leder till ett samhälle där de kapitalistiska-, de demokratiska- och välfärdselementen lever sida vid sida i en slitsam men enligt T.H. Marshall produktiv spänning. Den sociala politikens uppgift blir sålunda att motarbeta orättvisa ojämlikheter i status snarare än ekonomiska ojämlikheter över huvud taget. Välfärdsstaten har därmed inte som mål att skapa ett klasslöst samhälle utan snarare ett samhälle bestående av medborgare som inte är så beroende av en klassuppdelning eftersom den sociala rörligheten är relativt stor tack vare de, i idealfallet, likartade förutsättningarna för medborgarna (Delanty 2000, s 40-41).

T.H. Marshalls teorier är på många sätt kontroversiella och har också utsatts för mycket kritik från vitt skilda håll under åren. En kritik som kan nämnas i sammanhanget kommer företrädesvis från de som befinner sig längre ut på högerkanten på det politiska spekrat. Kritiken går ut på att de sociala rättigheterna hotar de civila rättigheterna genom att de förstnämnda stärker statens roll medan de försvagar systemet med den privata äganderätten genom t.ex. statligt ägande och höga skatter. De medborgerliga rättigheterna borde därför, hävdar de, vara av en negativ natur (en negativ rättighet innebär en rättighet att slippa ifrån något, t.ex. inblandning från staten. En positiv rättighet är följaktligen rätten till något, t.ex. socialbidrag) och ange begränsningar för i vilken utsträckning staten får lägga sig i den enskildes aktiviteter (Delanty 2000, s 47). Detta resonemang har många likheter med tanken att genom att staten skapar ett generöst skyddsnät för sina medborgare skapar den också ett beroende som i sin tur kan leda till en passivitet från medborgarens sida och därmed skapas ett bidragsberoende som kan vara svårt att bryta även för efterföljande generationer.

Liberalismen har som vi redan sett varit omdebatterad och kritiserad, främst av de olika kommunitaristiska inriktningarna. En framträdande kritik inriktar sig på att denna medborgarskapsmodell är en abstrakt och universell modell som därmed saknar

förutsättningar att fostra medborgarens deltagande till dennes samhälle och de traditioner som existerar där. Den liberala medborgaren, hävdas det, styrs av dess subjektiva önskan att skydda de individuella rättigheterna snarare än att engagera sig i en objektiv gemensam strävan (Oliver & Heater 1994, s 128).

T.H. Marshalls medborgarskapsmodell beskylls även för att vara för opolitisk och tolerera att individen önskar att bli en privat medborgare snarare än en god medborgare. Denna strävan efter ett gott liv för en själv leder till en ytlig, materiell lycka och för även med sig en friåkarmentalitet där man roffar åt sig så mycket som möjligt från samhället utan att ge någonting tillbaka (ibid.).

Det är intressant att lägga märke till att varken T.H. Marshall eller andra teoretiker inom den liberala traditionen lägger särskilt stor vikt vid förhållandet mellan medborgarskap och demokrati utan snarare framställer medborgarskapet som en mer privat angelägenhet beträffande konsumenträttigheter genom att lyfta ut begreppet ur det civila samhället och istället betrakta det som ett mer statscentrerat begrepp (Delanty 2002, s 48).

2.2 De kommunitaristiska medborgarskapsmodellerna

Under 1980-talet började kommunitarismen vinna mark som en reaktion på liberala medborgarskapsanalysen. Tidiga kommunitarister hävdade att liberalismen i grunden bygger på två grundstenar: Den första är att den enskilde individen själv äger rätten att bestämma vad ett gott liv innebär. Detta synsätt leder till att det existerar många olika syner på det goda livet och att medborgarna på varsitt håll strävar mot dessa. Kommunitarismen håller däremot inte med om detta utan hävdar att det endast finns ett begränsat urval av det goda och att vi som medborgare snarare bör sträva efter ett gemensamt gott som upptäcks snarare än väljs. Att tillhöra ett samhälle som strävar mot gott är således överställt rätten att fatta individuella val i detta fall. Liberalismens andra grundsten är enligt kommunitaristerna att individen är avskild från de mål den har satt att uppfylla med sitt liv. Det är alltså enligt detta synsätt möjligheten att välja snarare än de val som faktiskt görs som definierar individen. Kommunitarismen å andra sidan hävdar att individens mål måste sägas utgöra en stor del av vem man är som person. Jaget är alltså inte ett flytande, helt självständigt objekt utan någonting som formas och definieras utifrån de mål man eftersträvar (Delanty 2000, s 51-52). Man kan även uttrycka det som att det kommunitaristiska samhället är något annat än enbart summan av dess delar

medan det liberala samhället i grunden är fiktivt och enbart betydelsefullt i mening av de individer som existerar där (Badersten 2002, s 127-128).

Frågan om det gemensamma goda är omdebatterad. Feministiska teoretiker såsom Iris Young (2000) hävdar till exempel att idén om ett gemensamt gott uppmanar till homogenitet och förtrycker olikheter grupper emellan samt att grupper som redan är priverigerade stärks medan marginaliserade grupper omvänt blir än mer marginaliserade. Om man väljer att utesluta mindre grupper som kämpar för sina rättigheter från medborgarskapsgemenskapen så förstärker man också dessa gruppers isolering i namnet av ett gemensamt gott som i realiteten är underställt viljan av de mer dominerande grupperna (Lister 1997, s 30). Man skulle visserligen kunna hävda att till exempel en feministisk grupp som kämpar för ökat inflytande faktiskt kämpar för ett gemensamt gott och en sådan åsikt skulle nog vara relativt okontroversiell i dagens svenska samhälle men problemet uppstår tydligare i fall som den historiskt problematiska kampen för svartas rättigheter i USA där det länge varit långt ifrån självklart att detta gynnar även det gemensamma goda.

En annan möjlig uppdelning av liberala och kommunitaristiska analyser är den mellan det aktiva respektive passiva medborgarskapet. Det aktiva, som kommunitarismen lite förenklat kan sägas tillhöra, innebär att man som medborgare förväntas delta aktivt i samhällslivet. Det passiva fokuserar mer på att individen bär på en viss status och vissa rättigheter i egenskap av medborgare och inte bidrar i någon större utsträckning till de institutioner och så vidare som ser till att försäkra dessa rättigheter. Inom kommunitarismen kan det sägas finnas tre huvudsakliga inriktningar: Liberal kommunitarism, konservativ kommunitarism samt medborgerlig kommunitarism, eller medborgerlig republikanism som denna inriktning även benämns och kommer så också att göras i den fortsatta texten (Indelning av G. Delanty, 2000). Även om dessa, då de tillhör

samma tankeskola, är eniga på en rad viktiga punkter finns det också ganska tydliga skiljelinjer. I den fortsatta framställningen kommer jag att presentera tre stycken varianter på den kommunitaristiska medborgarskapsmodellen.

2.2.1 Liberal kommunitarism

Den främsta företrädaren för denna kommunitaristiska inriktning är Charles Taylor. Man kan säga att den liberala kommunitarismen är den gren som egentligen först och främst ägnar sig åt kritik av den liberala medborgarskapsmodellen men då kritiken ofta handlar om saker som metodologi (sätt att förklara samhället och de fenomen som där uppstår) snarare än substantiella skillnader har den egentligen en hel del gemensamt med den ursprungliga liberalismen.

Den liberala kommunitarismen inriktar sig först och främst på liberalismens, i deras tycke, försummande av identitet och deltagande i diskussionen om gruppgemenskap. Den liberala kommunitarismen vill istället förankra den politiska gemenskapen i en kulturell gemenskap där individen står att finna (Delanty 2000, s 54).

Medan T.H. Marshall kan sägas ha en i det närmaste asocial jaguppfattning hävdar kommunitaristerna att jaget inte enbart är en social konstruktion utan också inlagrat i den kulturella kontexten. Medborgarskapet handlar alltså enligt detta synsätt förutom deltagande också om identitet och är därför knuten till en viss gemenskap. Dessa gemenskaper har enligt den kommunitaristiska medborgarskapsmodellen olika uppfattningar om allmänhetens bästa. Det kommunitarister i allmänhet och Charles Taylor i synnerhet hävdar är att staten ska erkänna dessa gemenskaper vare sig de är i majoritet eller minoritet och att man så att säga använder sig av de distinktioner som finns dessa grupper emellan som en grund för att förhindra diskriminering (Taylor 1986, s 119). Taylor försökte modifiera liberalismen till att förena denna syn på kulturella skillnader med den liberala synen på behovet av en kulturell gemenskap. Detta resonemang ger också att Taylor såg positivt på patriotism i meningen av identifikation med en politisk gemenskap som förkroppsligar en djupare kulturell livsstil (Delanty 2000, s 56-57).

De liberala kommunitaristerna talar alltså inte om radikala gruppkillnader utan använder den kommunitaristiska idén om vikten av ett positivt erkännande av den kulturella gemenskapen tillsammans med den liberala synen på vikten av jämlikhet i samhället. Gemenskap i den kommunitaristiska föreställningen bygger på en gemenskap som utgörs av den kulturella majoriteten. För att de minoriteter som existerar parallellt med denna ska kunna ingå i den så viktiga gemenskapen krävs också att dessa grupper anpassas till majoritetens gemenskap för att också kunna ingå i den politiska gemenskapen. I ett mångkulturellt samhälle kan det vara svårt att skapa ett kulturellt samförstånd baserat på det allmänna bästa och eftersom den politiska gemenskapen enligt det liberalt kommunitaristiska synsättet bygger på den kulturella diton har detta använts som ett kritiskt argument av kommunitarister mot liberaler såsom John Rawls som hade som en förutsättning för sina teorier just ett kulturellt samförstånd på dessa grundvalar (Delanty 2000, s 55).

Kritiken mot främst den liberala kommunitarismen inriktar sig huvudsakligen på medborgarnas aktivitet i samhället. Främst liberallister har hävdad att den moderna nationalstaten inte är varken kulturellt eller socialt homogen och inte heller tillräckligt kompakt för att kompakt och direkt politiskt deltagande skall vara möjligt (Oliver & Heater 1994, s 129). Kommunitarismen vilar alltså på premissen om ett tätt sammanbundet samhälle med politiskt aktiva medborgare som helt enkelt svårligen går att uppfylla i de moderna samhällsgemenskaperna.

Även om det vore möjligt att skapa ett samhälle som det ovan nämnda menar de liberala kritikerna att strävan efter det gemensamma goda i för hög utsträckning inriktar sig på det privata livet. Genom att begränsa medborgarnas strävanden till det som gynnar det gemensamma goda finns också risken att individens självständighet och förmåga till kritisk granskning går förlorade i processen (ibid.).

2.2.2 Konservativ kommunitarism

Den mer konservativa formen av kommunitarism lägger sin tonvikt på sådana värden som religionen, familjen och traditionen. Den återspeglar kommunitarismen bland annat genom denna fokusering på mikronivån i samhället, något som är gemensamt för alla de olika kommunitaristiska grenarna, och på så sätt skiljer sig från liberalismens makrofokus.

Två viktiga teoretiker inom denna gren är Amitai Etzioni och Christopher Lasch som båda betonade vikten av t.ex. familjen och religionen även om Lasch var den mer radikala av de två i sin kritik av samhällets eliter som han ansåg hade svikit demokratin genom att isolera sig från samhällsgemenskapen. Den konservativa kommunitarismen tar ofta en starkt moralistisk ståndpunkt och delaktigheten från medborgarens sida ses ofta som en inträdesbiljett till sociala nyttigheter. Den försummar också i mångt och mycket demokratin och genom att ofta inrikta sig mot voluntarism avsägar den staten från sitt samhällsansvar (Delanty 2000, s 61).

Man kan säga att om liberalismen fokuserar mer på de rättigheter den enskilda medborgaren innehar så lägger kommunitarismen desto större vikt vid de skyldigheter som följer med ett medborgarskap. En av de mer framträdande skyldigheterna är skyldigheten att arbeta. T.H. Marshall ignorerade på inget sätt denna aspekt men påstod att svårigheten låg i att engagera sig i sitt arbete och arbeta hårt snarare än att få en anställning och behålla denna, detta resonemang är såklart färgat av den tid han levde i då arbetslösheten var ett marginellt problem i samhället. Det har hävdats att arbetsplikten är något som förenar medborgarna i en gemensam strävan efter det goda men kan det bli problematiskt om man tar med i beräkningen de grupper i samhället som har tillräckligt med egna tillgångar för att, om de så önskar ignorera denna plikt. Arbetsplikten kan följaktligen i realiteten leda till ett ojämlikt samhälle där alla faktiskt inte behöver arbeta samt där de arbeten som erbjuds dem som saknar egna medel och/eller utbildning är de som ingen av de övriga samhällsklasserna varken vill eller i de allra flesta fall behöver befatta sig med (Lister 1997, s 19).

En fara med att betona skyldigheter snarare än rättigheter som kommunitaristerna kan sägas göra är att medborgarens rättigheter begränsas i och med att de i så stor ytsträckning är beroende av att de medborgerliga plikterna fullgörs. Risken att de "svagare" samhällsmedborgarna som av en eller annan anledning inte har möjlighet att utföra de plikter som krävs därmed också berövas vissa rättigheter och i förlängningen närmast kan betraktas som en andra klassens medborgare (Lister 1997, s 21-22). Samhället skulle eventuellt kunna förhindra detta med en medborgarsyn likt den som förekommer i den så kallade rättvisepincipen som regelbundet återkommer i socialistiska tankegångar och lyder: Åt var och en efter förmåga, till var och en efter behov (Marx 2003, s 63). Om denna princip går eller ens är önskvärd att tillämpa i ett samhälle som till exempel dagens Sverige är dock en annan fråga.

2.2.3 Medborgerlig republikanism

Som tidigare nämnts så kan den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen egentligen sägas vara en del av de kommunitaristiska tankegångarna men då den även innehar så distinkt karakteristiska särdrag så behandlas den ofta som en helt egen medborgarskapsmodell under en särskiljande beteckning. Medan de ovan nämnda medborgarskapsmodellerna fokuserar antingen på marknaden eller staten som i liberalismens fall eller den moraliska gemenskapen som i kommunitarismens fall inriktar sig den medborgerliga republikanismen istället i stor utsträckning på det civila samhället. Deltagandet i liberal kommunitaristiska tolkning kan sägas bestå i moraliskt ansvar mot övriga medborgare men den medborgerliga republikanismen, som betonar delaktighet i lika stor utsträckning, gör detta mer baserat på ett tydligare uttalat politiskt uttryck. På många sätt kan denna medborgarskapsanalys sägas vara en radikal form av liberal individualism men det finns ett par centrala tankegångar som skiljer dessa två åt: Fokusen läggs på den allmänna nyttan snarare än personliga rättigheter och autonomi som T.H. Marshalls medborgarskapsmodell förespråkar. Den medborgerliga republikanismen har vidare en mycket klarare politisk medborgarskapsföreställning utan kopplingar till privatism och präglas också av en betoning av de positiva friheterna snarare än liberalismens negativa friheter. Följaktligen blir den medborgerliga republikanismens ideal en självstyrande politisk gemenskap (Delanty 2000, s 62-63). Man kan på många sätt betrakta denna medborgarskapsmodell som en variant av kommunitarism där betoningen i högre grad ligger på deltagande samt där identiteten spelar en avsevärt mer undanskymd roll. Följaktligen delar medborgarskapsmodellen inte heller i någon större utsträckning det intresse för de kulturella gemenskaperna som t.ex. Charles Taylor hyser (Delanty 2000, s 69).

Som vi sett tidigare fokuserar kommunitarismen på samhället i stort medan liberalismen mer ser samhället som summan av de individer som där existerar. I detta sammanhang kan man säga att den medborgerliga republikanismen representerar en slags sammanblandning av de två idealen till en medborgarskapsmodell där både det individuella och strukturella planet ges betydelse (Badersten, 2002, s 129).

Vissa tänkare inom denna medborgarskapsanalys som t.ex. Jean-Jacques Rousseau har hävdad att ovan nämnda ideal är oförenligt med den representativa demokratin (representativ

demokrati innebär i korthet att det stora flertalet av folket väljer några få företrädare som under en viss tid, mandattiden, företräder dem i politiska beslut rörande landet) som i nuläget är flitigt förekommande styrelsesätt i de flesta länder, åtminstone i den så kallade västvärlden (Rousseau 1996, s 29). Andra, som t.ex. Hanna Arendt, hävdade tvärtom att det visst går att kombinera dessa två och att utmaningen snarare ligger i att lyfta ut politiken från staten in i den offentliga sfären (Delanty 2000, s 63).

En central term inom den republikanska teorin är de styrdas samtycke. Denna styrelseform har sitt ursprung i de italienska stadsstaterna som växte fram under 1000-talet. Folksuveränitet är i sammanhanget viktigt då det inte enbart gäller att medborgarna skall samtycka i de beslut som fattas utan att de också skall vara delaktiga i själva processen. Utan deltagandaspekt skiljer sig inte den republikanska medborgarskapsmodellen i stort från liberalismen eller det representativa statskicket (Delanty 2000, s 64).

Rousseau är den teoretiker som tydligast lyfte fram republikanismens inriktning på det civila samhället. Strävan att leva ett dygdigt liv, hävdade han, står varken att finna i den privata sfären eller i själva staten utan snarare mellan medborgarna i samhället (Rousseau 1996, s 39-40).

En av Rousseaus mest framträdande efterträdare Immanuel Kant fortsatte att hävda vikten av det civila samhället men påstod samtidigt att det var staten som var ansvarig för det civila samhället och därmed i allra högsta grad ingick som en viktig del i republiken. Man kan därmed säga att Kant befann sig någonstans mitt emellan det liberala och den medborgerliga republikanismen. En intressant poäng med Kants arbete är att moralen enligt honom inte härstammar från det civila samhället utan från den enskilde individen och därmed saknar det civila samhället en moralisk eller politisk självständighet. Moralens tillhör individen och politiken tillhör staten i lika stor utsträckning som det civila samhället (Kant 1996, s 59). Detta blev naturligtvis ett problem för Kant i och med att han fortsatte att betona vikten av det civila samhället.

En fråga som främst rör den medborgerliga republikanismen är hur man egentligen ska definiera politiskt deltagande. Vad det innebär att vara politiskt delaktig i ett samhälle som ju republikanismen så varmt förespråkar är svårare att definiera än vad man kanske kan få för sig vid en första anblick och en definition av detta skulle nog i sig kunnat se som just en politisk

handling. Anhängare av den medborgerliga republikanismen breddar ofta det politiska deltagandet till att inte enbart gälla det faktiska styret av ett samhälle och därmed även omfatta sådana arenor som arbetsplatsen och den demokratiska processen som pågår där. Genom detta tankesätt rubbas också den tydliga gränsen mellan det offentliga eller civila samhället och det privata som annars är så påtaglig inom republikanismen. Man skulle till och med kanske kunna hävda att varje handling riktad mot styrande myndigheter är en politisk handling och i och med detta skulle till exempel ett antal klagomål runt en specifik fråga kunna betraktas som politiska då de åtminstone i förlängningen kan leda till en politisk fråga, om än kanske på ett väldigt lokalt plan (Lister, 1997, s 25-26). Att se på det politiska på detta sätt skulle sannolikt gynna grupper som traditionellt marginaliserats i den politiska processen.

Den republikanism som debatterades främst under andra hälften av 1900-talet har också kallats nyrepublikanism och karakteriseras av sin inriktning på engagemang och deltagande i det offentliga livet. Precis som Kant ser de flesta inom denna inriktning inte det civila samhället som den enda viktiga komponenten utan att det finns en relation mellan detta, staten och den privata sfären. Utmaningen ligger snarare i att förhindra att politiken privatiseras eller förstatligas genom att bibehålla så mycket om möjligt av det politiska områdets autonomi (Delanty, 2000, s 66-67).

Som jag redan berört handlar republikanismens tolkning av medborgarskap mycket om deltagande och därmed också om medborgarskapets förenande karaktär. Som medborgare har man i likhet med den liberala och den kommunitaristiska synen rättigheter och skyldigheter men medborgarskapet som kategorisering blir egentligen enbart relevant i och med att individen agerar i offentligheten. En person som tog fasta på detta resonemang var Benjamin Barber som argumenterade för en ny deltagardemokratisk modell som skulle ersätta det nuvarande systemet som enligt honom resulterade i en svag demokrati och en avpolitisering av samhället i stort. Detta skulle ske genom att eliterna lämnade ifrån sig makten över demokratin till medborgarna (Barber, 1984, s 42). Den ovan nämnda positionen är dock en ganska politiskt radikal gren av den medborgerliga republikanismen och det finns även ett antal av dess anhängare som lägger sin betoning på en mer ickepolitisk nivå där värdet av sociala grupperingar inte betyder direkt politiska fördelar. En av dessa är Robert Putnam som snarare lägger vikten vid komponenter som engagemang och solidaritet som visserligen kan sägas främja demokratin på ett mer indirekt sätt. I detta synsätt är det det civila samhället som har det sociala ansvaret och staten är direkt beroende av ett fungerande civilt samhälle för sin

existens. Det är alltså inte staten som bygger upp och främjar det civila samhället och inte heller är det staten som försäkrar demokratin vilken enligt detta synsätt egentligen mycket väl kan existera helt utan en styrande statsmakt (Putnam 1992, s 74).

En kritik som förts fram mot den medborgerliga republikanismen är att den är svår att anpassa till dagens samhällen. Den goda medborgaren kan sägas vara bunden till en känsla av patriotism och samhörighet i den republikanska tolkningen. De moderna samhällena kan vanligen ses som mer komplexa och dessutom i regel större vilket medför att det är mindre sannolikt att den enskilde medborgaren deltar i det direkta politiska styret. Det saknas också ofta till exempel en stark stadsreligion eller andra gemensamma nämnare som stärker känslan av samhörighet. Man kan alltså säga att det kanske generellt sett behövs en decentralisering av den politiska makten för att möjliggöra inflytande för medborgaren och därmed öka motivationen att aktivera sig i högre utsträckning. Vissa kommentatorer tror emellertid att det även krävs ett övergripande djupare engagemang från medborgarnas sida som gör att denne verkligen agerar för det gemensamma goda utan att lagar och bestämmelser tvingar honom eller henne därtill (Oliver & Heater, 1994, s 127-128).

I dagens samhällen finns det i de allra flesta fall grupper som betraktar sig själva som andra klassens medborgare i meningen att de inte känner att de fullt ut innehar de rättigheter (främst politiska) och status som medborgarbeteckningen innebär, den största av dessa grupper är utan tvekan kvinnor. Medborgarskap kan också sägas ursprungligen vara en idé skapad av män för män och det dröjde länge innan kvinnorna inkluderade i begreppet över huvud taget. Grunden för den feministiska kritiken är vanligen gemensam nämligen att samhället utvecklats ur en patriarkal tradition och att många av de manliga privilegierna lever kvar än i dag. Värt att notera är att detta förhållande sällan återfinns i lagstiftning och dylikt varken vad det gäller kvinnor eller övriga grupper av andra klassens medborgare. De övriga grupper som i vissa fall kan betraktas som en andra klassens medborgare på grund av ras, religion eller kultur kan sägas få dessa ”problem” på grund av en eller flera av följande tre orsaker: Gruppen har utsatts för diskriminerande lagstiftning. Exempelvis kan nämnas de svartas situation i USA där det tog årtal även efter slaveriets avskaffande innan en likvärdig lagstiftning infördes för svarta och vita. Gruppen är utsatt för eller anser sig utsatt för social särbehandling. Detta gäller många etiska minoriteter världen över då det är frågan om till exempel anställningsmöjligheter och behandling från statsmaktens sida i fråga om polis- och rättsväsendet. Till sist kan det vara så att gruppen önskar fortsätta vara avskild, möjligen till

följd av de två förstnämnda anledningarna men det kan även härstamma ur en önskan att bibehålla sin kultur och sina traditioner genom att undvika en för hög beblandning med övrig befolkning. Detta förhållningssätt utmanar inte minst den tidigare nämnda föreställningen om en kulturell homogenitet inom samhället (Oliver & Heater, 1994, s 41-43).

Då vi idag lever i ett i allra högsta grad multikulturellt samhälle finns det egentligen enligt min syn på saken två vägar att gå för medborgarskapet. Antingen så kommer det ökade antalet kulturella grupper att försvaga den gemensamma medborgarskapsanknytningen i samhället eller så kommer medborgarskapet att anpassa sig till dessa nya förhållanden och kanske till och med dra fördel av den kulturella och politiska aktivitet som oundvikligen uppstår i denna utveckling bakvatten.

I min studie av Socialtjänstlagen som följer direkt nedan kommer jag att använda mig av T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell, den liberalt kommunitaristiska medborgarskapsmodellen samt den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen och således utesluta den konservativt kommunitaristiska medborgarskapsmodellen vilken jag ändå valt att inkludera i teoriavsnittet då jag anser att den berikar arbetet på andra sätt. Anledningen till detta tillvägagångssätt är att de tre förstnämnda medborgarskapsmodellerna särskiljer sig på så sätt att de kan sägas representera individen, staten respektive det civila samhället vilket gör dem intressanta för den fortsatta analysen.

3. Socialtjänstlagen (2001:435)

Jag kommer i min studie av Socialtjänstlagen i huvudsak inrikta mig på fyra stycken paragrafer: 1 kapitlet 1§, även känd som portalparagrafen, 3 kapitlet 1§ och 3 kapitlet 2§ som båda behandlar socialnämndens uppgifter samt 4 kapitlet 1§ som handlar om den enskildes rätt till bistånd. Som synes är tre av dessa fyra paragrafer inledning på respektive kapitel (kap. 1,2 och 4) och är som sådana ganska allmänt hållna, främst med syfte att ange övergripande mål för respektive område. Eftersom jag fann det i högsta grad relevant att studera socialtjänstens mål (portalparagrafen), socialnämndens mål och rätten till bistånd då jag bedömer dessa tre delar som centrala i Socialtjänstlagen valde jag att inrikta mig på de mer generella riktlinjerna snarare än de paragrafer som i detalj anger riktlinjer för mer specifika områden. Jag anser det också rimligt att anta att den medborgarsyn som eventuellt förmedlas i Socialtjänstlagen tydligast framkommer i dessa målparagrafer. Varför jag valt att även 3 kap.

2§ är att jag fann denna vara i högsta grad sammanbunden med föregående paragraf vad gäller socialnämndens övergripande mål. Denna paragraf tar också upp aspekter av samhällsplanering som ofta återkommer i teoriavsnittet i form av den samhälleliga gemenskapen. Anledningen till att jag valt att behandla båda lagparagrafer ur kapitel 3 under samma rubrik är att dessa två kompletterar varandra och således skulle vara meningslösa att dela upp. Notera även att jag kommer att kontinuerligt i kapitel tre analysera de texter jag väljer att lyfta fram.

Då Socialtjänstlagen har karaktären av en ramlagstiftning och som sådan är ganska generellt hållen finns en mängd olika utredningar, rapporter, förarbeten och dylikt för att förtydliga och vägleda i dess förståelse och användning. Jag har valt att i min uppsats använda mig av SOU 1999:97, även benämnd Socialtjänst i utveckling samt av Regeringens proposition 2000/01:80 och Regeringens proposition 1979/80:1 som låg till grund för den Socialtjänstlag som infördes 1982. Anledningen till att jag valt att använda mig av SOU 1999:97 samt reg.prop. 2000/01:80 är att de är dessa två som ligger bakom den lagtext som är aktuell för tillfället (en SOU är den utredning som ligger till grund för regeringens propositioner). Dessa två är dock i stor utsträckning inriktade på den språkliga förändring och nya kapitelindelning som trädde i kraft den 1 januari 2001 (tillsammans med vissa förändringar som jag kommer att få anledning att återkomma till). Regeringens proposition 1979/80:1 går däremot mer in på den faktiska förståelsen av lagtexten varför jag ansåg att denna var relevant att inkludera i studien. Jag kommer vidare också att använda mig de officiella kommentarer som står att finna i Nordströms och Thunveds Nya sociallagarna (2000, 2003). Anledningen till att jag inte (annat än i undantagsfall) valt att gå ännu djupare i de olika förarbetena är helt enkelt risken att undersökningen då skulle bli allt för utförlig för vad som ryms inom ramen för en D-uppsats, man kan alltså säga att jag offrat ett visst djup för att kunna få mer bredd i form av flera olika paragrafer.

3.1 SoL (2001:435) 1 kapitlet 1§

Socialtjänstlagens portalparagraf lyder ordagrant:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas
–ekonomiska och sociala trygghet,

- jämlighet i levnadsvillkor,
- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människors ansvar för sin och andras situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperas egna resurser.

Verksamheten skall byggas på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.

Denna paragraf anger de grundläggande värderingar – demokrati, solidaritet, jämlighet och trygghet som socialtjänstens arbete ska bygga på. Socialtjänsten ska alltså verka för en samhällsutveckling syftandes till social och ekonomisk trygghet och där den enskilde medborgaren ges möjlighet att delta i samhällsgemenskapen. Det anges vidare att den enskildes ansvar för sin egen och andras sociala situation ska beaktas och att verksamheten därför bör inriktas mot att frigöra och utveckla resurser hos medborgaren snarare än att ta direkt ansvar för den uppkomna situationen. Slutligen fastslås att den enskildes självbestämmanderätt och integritet är det som verksamheten i grund bygger på, kontroll- och tvångsåtgärder hör följaktligen inte hemma inom socialtjänsten (Nordström & Thunved 2003, s29-30).

Om man börjar med att titta på den faktiska lagtexten så finner man direkt ett antal intressanta formuleringar att relatera till medborgarskapsmodellerna såsom ”demokratins och solidaritetens grund”, ”aktiva deltagande i samhällslivet” och ”självbestämmanderätt och integritet”. Egentligen skulle man nog på ett meningsfullt sätt kunna studera samtliga delar av paragrafen men det var dessa som främst gav mig direkta associationer till diskussionen om medborgarskap.

Om vi börjar med ”demokratins och solidaritetens grund” skulle termen solidaritet med lätthet kunna härledas till både kommunitaristiska och medborgerligt republikanska tankegångar. Det dessa två delar är att de båda talar om det gemensamma som något eftersträvansvärt för

medborgarna. Båda medborgarskapsmodellerna betonar också deltagande (främst republikanismen) och behovet av samhörighet i samhället. Det som skiljer de båda åt är i korthet att grunden för gemenskapen och solidariteten för kommunitarismen grundar sig mer i moralen medan den för den medborgerliga republikanismen i större utsträckning har sin grund i politiken och det aktiva deltagandet i denna från medborgarens sida. Det bör dock nämnas att då republikanismen kan sägas sakna kommunitarismens moraliska aspekt så kan man också fråga sig om gemenskapen och strävan efter ett gemensamt mål verkligen grundar sig i en faktisk solidaritet. Kort sagt: är en medborgare verkligen solidarisk i och med att han eller hon samverkar med andra medborgare eller måste det finnas en moralisk aspekt och en strävan efter ett gemensamt gott för att detta ska anses vara fallet? Om den solidariska aspekten är den som betonas inom den kommunitaristiska medborgarskapsmodellen så kan detsamma sägas om demokratibegreppet och republikanismen. Man kan dock fråga sig om det som Socialtjänstlagen benämner som demokrati överrensstämmer med den republikanska tolkningen av detta begrepp, som jag tidigare berört så har ju t.ex. Jean-Jacques Rousseau hävdad att denna medborgarskapsmodell inte går att kombinera med det representativt demokratiska statskicket vilket är det system som vi i nuläget tillämpar i Sverige och därför rimligtvis kan antas ligga till grund för användandet av begreppet i detta sammanhang. T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell är däremot svårare att föra in i detta sammanhang då solidaritet inte spelar någon större roll inom denna, främst för att detta behandlar samhällsmedborgarna som en grupp snarare än individer boendes i samhället.

Även målet att ”främja människornas aktiva deltagande i samhällslivet” går att tydligt härleda till den medborgerliga republikanismens föreställning om den aktiva medborgaren. Om det i paragrafen åsyftas ett politiskt deltagande eller annan typ framgår däremot inte, åtminstone inte vid en läsning av enbart den faktiska lagtexten, huruvida detta utvecklas i lagens förarbeten kommer att undersökas inom kort. Faktumet att paragrafen inleds med ”Samhällets socialtjänst skall” indikerar dock till viss del att lagtextens (och de statliga verk som författat dennas) syn på deltagandebegreppet inte harmoniserar med den republikanska medborgarskapsmodellens. Samhällets socialtjänst kan i sammanhanget kategoriseras som ett statligt organ och den republikanska idén om en självstyrande politisk gemenskap kan då knappast sägas vara uppfylld. Om man däremot intar en ståndpunkt som t.ex. Kant gjorde och hävdar att politiken tillhör staten i lika stor utsträckning som det civila samhället så blir faktumet att det är just staten som verkar för att främja medborgarens aktiva deltagande i samhällslivet betydligt mindre problematiskt.

Det finns även spår av den liberala medborgarskapsmodellen i portalparagrafen, inte minst i den avslutande frasen ”Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.” Här kan man dra paralleller till liberalismens fokusering på de negativa friheterna i meningen att verksamheten ska bygga på respekt för självbestämmanderätten det vill säga att det är en rättighet för hjälptagaren att slippa bli styrd av socialtjänsten när det gäller dennas egna liv.

Det är intressant att man genom detta sätt att betrakta enbart portalparagrafen kan finna influenser av alla de tre olika medborgarskapsmodellerna trots att dessa var för sig står för så olika sätt att se på medborgaren och samhället. Ytterligare mer komplex blir bilden om man använder sig av de förarbeten som finns tillgängliga.

Vad gäller uppdelningen mellan det ansvar som faller på den enskilde individen och det ansvar som samhället har berörs detta närmare i Regeringens proposition 1979/80:1 där det anges ”Socialtjänsten får inte ges till uppgift att ta över ansvaret för enskilda människors handlingar och livsföring. Vad socialtjänsten kan och bör göra är att förstärka och komplettera människors egna resurser” (s 138) och vidare

det innebär en kränkning att frånta den enskilde ett personligt ansvar för hans liv och handlande. Därmed riskerar man passivisering och beroende. Å andra sidan får detta konstaterande självfallet inte tas som utgångspunkt för konservativa värderingar av socialtjänstens roll i förhållande till människor som står inför övermäktiga svårigheter och vilkas möjligheter är svårt beskurna. (s 139)

I detta citat ser man tydliga spår av den liberala medborgarskapsmodellen och dess fokusering på individen och dennes rättigheter (framförallt den negativa rättigheten (se sid. 5) att slippa inblandning från statens sida i fråga om ens egen livsföring) och skyldigheten att också ta ansvar för sitt eget liv som följer med detta. Denna dualitet mellan samhälls- och individperspektiv berör på flera ställen ytterligare i proposition 1979/80:1, bland annat skrivs det

Från samhällsperspektivet medför utvecklingen för stora grupper onda verkningar som innebär problem och åtföljande hjälpbehov. Dessa problem omöjliggör eller begränsar i skiftande grad de drabbade människornas frihet och utvecklingsmöjligheter. Samtidigt gäller från det individuella perspektivet att varje människa har inneboende resurser som förutsättning för fortsatt utveckling.

För att kunna 'förverkliga sig själv' måste dessa resurser frigöras. En utveckling som såväl den enskilda människan som samhället har ansvar för. (s 129)

Återigen ges man här som läsare ett perspektiv som rymmer spår av flera olika medborgarskapsmodeller. Återigen ges också den liberala synen på individen relativt stort utrymme i meningen att det talas om den enskildes inneboende resurser och inte minst om att frigöra dessa resurser för att möjliggöra självförverkling som tyder på en utveckling riktad till den enskilde medborgaren och dennes mål snarare än något som gynnar samhället på ett större plan (även om detta på sikt kan bli en positiv effekt av individuell utveckling). Man kan här dra paralleller till den kritik mot liberalismen som inriktar sig på att den tillåter individen att bli en privat snarare än god medborgare som enligt kritikerna leder till en ytlig, materiell lycka och även kan resultera i en friåkarmentalitet jämt emot samhället.

Däremot rör man sig även bort från liberalismens syn på samhället som enbart summan av de individer som huserar där i och med att belysa de strukturella problem som i förlängningen kan leda till problem för den enskilde. Än en gång återkommer den delade synen på samhället och dess medborgare dels som individer med behov av självförverkligande och dels som invånare i en samhällsgemenskap med inneboende lagar och premisser.

En intressant poäng som omnämns i proposition 1979/80:1 är ett av motiven för att ägna sig åt samhällsarbete nämligen "det förhållande att många av de mest utsatta människorna inte är politiskt aktiva och att de politiska organisationerna inte tar upp och driver alla de frågor som för socialtjänsten kan framstå som angelägna." (s 128). Detta citat ger kanske inte direkt någon vägledning i vilken medborgarsyn som socialtjänsten bör ha men är icke desto mindre intressant i förhållande till den medborgerliga republikanismens syn på den ideala medborgaren som en politisk aktiv individ. Även om samhället onekligen utvecklats sedan antiken och dess ytterst snäva syn på vilka som betraktas som medborgare så ligger det fortfarande mycket i antagandet att många av de mest hjälpbehövande på ett eller annat sätt står utanför samhället och därmed också saknar utöva inflytande för att förändra sin och andras situation genom t.ex. politisk aktivering.

Portalparagrafen rymmer alltså sammanfattningsvis spår av samtliga tre medborgarskapsmodeller i meningen att texten samtidigt som den fokuserar på individen och därmed lutar åt T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell även ger utrymme åt de två

övriga genom att den sätter in denne individ och dennes handlingar i en kontext av samhällslig gemenskap både på det statliga och civila planet.

3.2 SoL (2001:435) 3 kapitlet 1§ och 3 kapitlet 2§

Det tredje kapitlets första paragraf i Socialtjänstlagen behandlar socialnämndens uppgifter och lyder:

Till socialnämndens uppgifter hör att

- göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen,
- medverka i samhällsplaneringen och i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda främja goda miljöer i kommunen,
- informera om socialtjänsten i kommunen,
- genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden,
- svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.

Tillsammans med 2§ i samma kapitel tycker jag att socialnämndens övergripande mål väl beskrivs. 3 kap. 2§ lyder:

Socialnämndens medverkan i samhällsplaneringen ska bygga på nämndens sociala erfarenheter och särskilt syfta till att påverka utformningen av nya och äldre bostadsområden i kommunen. Nämnden ska också verka för att offentliga lokaler och allmänna kommunikationer utformas så att de blir lätt tillgängliga för alla.

Socialnämnden skall även i övrigt ta initiativ till att bevaka att åtgärder vidtas för att skapa en god samhällsmiljö och goda förhållanden för barn och ungdom, äldre och andra grupper som har behov av samhällets särskilda stöd.

Socialnämnden skall i sin verksamhet främja den enskildes rätt till arbete bostad och utbildning.

Socialnämndens uppgifter kan enligt Socialutredningen (prop. 1979/80:1, s 121) med fördel delas in i tre kategorier: Strukturinriktade mot en god samhällsmiljö såsom samhällsplanering och arbete med sociala problem. Allmänt inriktade eller generella insatser samt individuellt inriktade insatser som ges direkt till den enskilde medborgaren t.ex. ekonomiskt bistånd och ekonomiskt rådgivning (Nordström & Thunved 2003, s 43-44).

3 kap. 2§ ger socialtjänsten möjlighet att arbeta aktivt med den förebyggande verksamheten syftande till att i förlängningen minska de sociala svårigheterna. Ett av verktygen för detta förebyggande arbete är samhällsplaneringen som syftar till att utjämna skillnader i levnadsvillkor, se till att den sociala tryggheten omfattar alla, förstärka gemenskap och solidaritet mellan människor och främja medborgarnas engagemang i gemensamma angelägenheter. Socialnämnden bör i sitt arbete med nya såväl som befintliga bostadsområden bl.a. verka för en allsidig social struktur, en närmiljö som främjar kontakt och gemenskap och en aktiv konsumentverksamhet med inriktning på att stödja resurssvaga grupper. Rätten till meningsfullt arbete, utbildning och fullgod bostad är i sammanhanget av yttersta vikt (Nordström & Thunved 2000, s 72).

Personligen upplever jag det här svårare än vad som var fallet med portalparagrafen att finna uttryck för de olika medborgarskapsmodellerna genom en läsning enbart av den faktiska lagtexten så jag väljer att direkt gå in på de kommentarer och förarbeten som skulle kunna vara behjälpliga för detta. I proposition 1979/80:1 kommenteras den inriktning på mer samhällsorienterade snarare än individorienterade insatser som beskrivs i paragrafen. Här anges som mål att röra sig bort från rollen som ”städgumma” genom att minska den individinriktning som tidigare förekommit inom arbetet, istället ska socialtjänsten

medverka i planeringen och tillföra denna sociala kunskaper, erfarenheter och värderingar som får vägas in i ett samlat planeringsunderlag. Socialtjänsten kan inte ges särställning i dessa sammanhang framför andra insatser. Istället bör utvecklingen innebära att sociala hänsynstaganden vinner ökat insteg inom de andra insatsernas syn på en önskvärd samhällsutveckling. (s 127)

Vad som beskrivs här är alltså en ökad betoning av strukturella insatser i samarbete med andra aktörer på denna nivå. Socialtjänsten ska dock fortfarande ”svara för individuellt inriktade

insatser genom att liksom tidigare bistå bl.a. människor i olika behovssituationer.” (ibid.). I detta resonemang finner jag spår av antingen den kommunitaristiska eller den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen beroende på om man med samhället avser samhället i stort eller det civila samhället vilket inte klart framgår av texten. Vad som däremot står klart är att man genom att ge samhället och dess utveckling en ökad betydelse genom att betrakta detta som en viktig del av det sociala arbetet rör man sig också bort från liberalismens individfokus och syn på samhället som enbart summan av de individer som bebor detta.

Ytterligare ett mål med de strukturella insatserna är att främja den sociala gemenskapen, i proposition 1979/80:1 uttrycks detta som

Behovet av sociala relationer har samband med vårt behov av gemenskap, solidaritet och trygghet. Sociala relationer kan ha olika innebörd. De kan innebära vänskap, arbetsgemenskap, samverkan med andra i föreningsarbete, kontakt med samhällsorgan för bistånd osv. Det är viktigt att söka bygga upp ett socialt kontaktnät som ökar människors möjlighet att i samverkan förbättra sin situation. (s 133)

De sociala reaktionerna kan i detta fallet som jag ser det sägas representera en form av kulturell gemenskap liknande de som Charles Taylor och andra liberala kommunitarister talade om. Jaget existerar, formas och påverkar sin situation inom denna kontext som socialtjänsten söker att utveckla.

Samhällsplaneringen som omnämns i paragrafen har även ett utjämnande mål i betydelsen att ”motverka boendesegregation, att ge möjlighet till olika kultur- och fritidsaktiviteter, att skapa ett tillräckligt och väl lokaliserat utbud av social service osv.” (Reg. prop. 1979/80:1, s 134). Socialtjänsten ska alltså ta en aktiv del i den socialpolitik som syftar till att minska de sociala klyftorna. Även inom detta tycker jag mig finna resonemang som återkommer inom den liberala kommunitarismen, inte minst sammantaget med föregående stycke återkommer tanken om ett positivt erkännande av de olika gemenskaperna med skiftande kulturell grund kombinerat med vikten av jämlikhet eller minskandet av sociala klyftor för samhället i stort.

Det kan i sammanhanget vara värt att nämna den decentralisering av den statliga förvaltningen allt längre ner mot det lokala (kommunala) planet som ägt och äger rum. Detta på grund av att det är ”nära medborgarna och de folkvalda politikerna, som förutsättningarna är bäst för att utföra uppgifter som har individanknytning.” (SOU 1999:97, s 16). Det anges

vidare att ”Synsättet anses också stärka demokratin och det politiska styrelseskicket i samhället. Det ökar också medborgarnas möjligheter att påverka och utöva inflytande över verksamheterna.” (ibid.) Detta är en av de stora anledningarna till att Socialtjänstlagen har form av en ramlagstiftning och därmed utgör en mål- snarare än detaljstyrning. Just betoningen av decentralisering i syfte att stärka demokratin och utöka medborgarens möjlighet att utöva inflytande återspeglar samma önskan vad gäller det politiska styret av samhället som den uttryckt av de medborgerliga republikanerna nämligen den om en politisk aktiv medborgare som även har en reell möjlighet att faktiskt påverka samhället genom sitt engagemang. Däremot är det svårare att återfinna den republikanska betoningen av det allmänna snarare än individuella nyttan som nog kan sägas vara den andra av de mer betydande ingredienserna i den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen i just detta resonemang. Å andra sidan skulle man kunna påstå att genom att stärka demokratin och dess förankring i samhället och i förlängningen antagligen därmed även förtroendet för densamma på detta sätt gynnar den allmänna nyttan men detta resonemang skulle antagligen en republikan som t.ex. Rousseau inte skriva under på då han som vi tidigare sett hävdade att de republikanska idealen inte gick att kombinera med det representativt demokratiska styrelseskicket.

För att sammanfatta så förekommer det mindre av den liberala fokuseringen på individen i dessa två paragrafer och mer på de två övriga, i synnerhet den liberalt kommunitaristiska medborgarskapsmodellen och dess betoning av de kulturella gemenskaperna och erkännandet av dessa.

3.3 SoL (2001:435) 4 kapitlet 1§

Den sista lagparagraf jag valt att studera är den första paragrafen i det fjärde kapitlet som handlar om rätten till bistånd och lyder:

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd från socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt.

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker han eller henne att leva ett självständigt liv.

Denna paragraf utgör grunden för den ena delen av den svenska välfärdspolitiken, den generella socialpolitiken (den andra delen utgörs av en politik syftandes till full sysselsättning). Socialpolitiken kan i sin tur delas in i två principer: Inkomstbortfallsprincipen som fungerar likt ett försäkringssystem för de eventuella perioder i livet när individen drabbas av en minskning av inkomst t.ex. vid sjukdom eller arbetslöshet. Den andra principen är att alla medborgare ska omfattas av ett visst ekonomiskt skydd under särskilda perioder i livet oberoende av ställning eller ekonomiskt status, exempel på detta är socialbidraget. Man kan säga att det genom socialpolitiken sker en omfördelning både mellan på ett eller annat sätt resursstarka grupper till motsvarande resurssvaga grupper samt mellan olika perioder av en enskild medborgares liv. Socialbidraget är det mest selektiva och behovsprövade bidrag som ingår i detta socialpolitiska system (Nordström & Thunved 2003, s 61).

Själva principen att omfördela resurserna i samhället mellan de resursstarka och resurssvaga grupperna som man gör med socialbidraget innehåller egentligen delar av alla tre medborgarskapsmodeller. T.H. Marshall inriktade sig i första hand på de rättigheter som ett medborgarskap innebär men i anslutning till de plikter han behandlade tog han också upp plikten att betala skatt vilket ju är det normala sättet på vilket den enskilde bidrar till socialbidragssystemet. Dessa plikter var enligt T.H. Marshall obligatoriska och innebar därmed inte någon egentlig viljeakt från individens sida. T.H. Marshall berörde även ojämlikheter i samhället i sin diskussion om den fria marknaden. Han menade att det inte var samhällets uppgift att motarbeta denna ojämlikhet som sådan utan enbart det han benämnde den orättvisa ojämlikheten statusmässigt. Detta skulle i sin tur leda till ett samhälle där den ekonomiska rörligheten skulle vara stor på grund av de likartade förutsättningar (snarare än likartade utfall) som existerade. Detta resonemang talar inte i egentlig mening mot vårt nuvarande socialbidragssystem om man med likartade förutsättningar menar att man också

kan hjälpa t.ex. en missbrukare genom vård och ekonomiskt stöd att återvända till någorlunda samma levnadsnivå som samhället i stort och inte enbart avser att låta individer inleda sina liv på liknande nivå och sedan låta dem helt själva ansvara för eventuella ”förflyttningar” uppåt eller nedåt på samhällsstegen. Sedan kan man naturligtvis föra fram att det inte existerar samma eller ens likartade förutsättningar i inledningen av individers liv.

Den företrädelsevis högerorienterade kritik som förts fram mot T.H. Marshall och går ut på att de sociala rättigheterna stärker statens roll varför dessa snarare borde vara av en negativ natur så att de inte riskerar att inkräkta på de civila rättigheterna motsäger däremot direkt ett socialbidragssystem då detta inte är en negativ utan positiv rättighet eller annorlunda uttryckt en rätt att få något (ekonomiskt bistånd).

Kommunitarismen talar å andra sidan egentligen mer om det gemensamma goda än jämlikhet i samhället men som vi tidigare konstaterat så kan den liberala grenen av denna medborgarskapsmodell sägas vara en sammanblandning av den traditionella kommunitaristiska betoningen av ett gemensamt gott och nödvändigheten av en samhällsgemenskap med de liberala idéerna om jämlikhet. Därmed kan man lite förenklat säga att resonemanget om jämlikhet ur ett liberalt synsätt går att överföra till den liberala kommunitarismen med ett viktigt tillägg nämligen erkännandet av de olika kulturella grupperna och inte minst dessas deltagande i den kulturella gemenskapen. Jag tycker visserligen inte att man kan tala om bidragstagarna som en kulturell grupp men det finns onekligen etniska grupper samt om man så önskar grupper av missbrukare med egna kulturella tendenser som är överrepresenterade i bidragstagargruppen. Detta innebär onekligen ett problem i strävan efter att kunna uppnå ett kulturellt samförstånd mellan de olika grupperna och det är sannolikt än mer problematiskt att övertala individer som lever under låga ekonomiska och eventuellt även sociala förhållanden om vikten att arbeta för samhällets gemensamma goda. Här ser man också en av svårigheterna med den kommunitaristiska arbetsplikten som jag återkommer till att diskutera senare. Däremot så betonar kommunitarismen vikten av ett moraliskt ansvar jämt mot övriga samhällsmedborgare vilket kan sägas vara vad som genomförs i och med systemet med ekonomisk omfördelning genom socialbidraget även om detta kanske i dagens samhälle inte helt och hållet vilar på dessa premisser.

Slutligen har vi då den medborgerliga republikanismen. Liksom kommunitarismen betonar denna medborgarskapsmodell den allmänna nyttan snarare än individuell tillfredsställelse och i denna mening finns det om inte annat inbäddat en slags idé om solidaritet och gemensam strävan vad gäller de enskilda medborgarna. Medan Rousseau lade mer eller mindre all tonvikt på det civila samhället framhöll efterträdare såsom Kant att det var staten som var ansvarig för det civila samhället även om detta inte behövde innebära en direkt styrfunktion. Man skulle kunna säga att staten, i detta fall representerad av socialnämnden, genom att tillhandha ekonomiskt bistånd för de som inte själva kan stå för sin försörjning tar just detta ansvar för det civila samhället som Kant talar om, även om det i detta fallet enbart är av ekonomiskt natur.

Fram till dess att den nya socialtjänstlagen trädde i kraft 2002 gällde det att den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning samt annat bistånd till sin livsföring i övrigt. Försörjningsstödet preciseras i lagen genom en så kallad riksnorm som specificerar vilka poster det ska utgå skäligena kostnader för att täcka. Utöver detta har den enskilde rätt till skäligena utgifter för kostnader såsom bostad, el, läkarvård m.m. Det som benämns annat bistånd preciseras också det i lagen som hjälp i hemmet och särskilt serviceboende för äldre samt särskilt serviceboende för funktionshindrade. Utöver detta kunde kommunen bevilja bistånd om de fann skäl för detta. Detta bistånd var dock inte en rättighet för medborgaren utan snarare en möjlighet för kommunen. Detta annat bistånd kunde inte heller överklagas som förvaltningsbesvär där domstol prövar både laglighet och lämplighet i beslutet på samma sätt som man hade möjlighet att göra med det ”ordinarie” biståndet (Reg. prop. 2000/01:80, s 86).

I och med lagen 2001 ändrades dock detta förhållande något, en ändring som inleddes med förslaget som förs fram i regeringens proposition 2000/01:80 där det föreslås att

Socialtjänstens bestämmelser om rätt till bistånd ändra på så sätt att de begränsningar som gäller i fråga om annat bistånd som gäller i dag tas bort. Bestämmelsen kommer i princip att återgå till vad som gällde före den 1 januari 1998. Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt ska ha rätt till bistånd från socialnämnden för sin försörjning eller sin livsföring i övrigt. Begreppet skälig levnadsnivå skall kvarstå i lagen med den innebörd som begreppet har vad gäller innehåll och nivåbestämning av biståndet. Likaså kvarstår bestämmelsen om att biståndet skall utformas så att det stärker den enskilde att leva ett självständigt liv. (s 87)

I och med detta förslag stärks rättssäkerheten för den enskilde genom att det återigen blir möjligt att överklaga biståndsbeslutet med förvaltningsbesvär vad gäller annat bistånd istället för enbart försörjningsstöd samt serviceboende nämnt ovan. En av anledningarna till denna förändring var att det efter utvärdering framkommit att de enskilda handläggarna kunde göra mycket olika bedömningar utifrån samma underlag och att det därför inte kunde sägas vara fallet att ”vad den enskilde och kommunen kan ha olika uppfattningar om är i första hand valet av insats eller utformningen av insatserna.” (Reg. prop. 2000/01, s 88) vilket regeringen anfört som ett skäl att begränsa möjligheten till överklagan utöver detta vid en tidigare lagändring. Dessutom visade det sig att beslut tidvis fattades med stöd av tidigare paragraf 6g§ SoL (annat bistånd) trots att de egentligen hörde hemma under 6b§ SoL (försörjningsstöd) och därmed förvägrades den enskilde möjligheten till överklagan på ett felaktigt sätt. Ändringen innebär dock ingen förändring vad gäller den enskildes ansvar att bidra till sin egen försörjning efter bästa förmåga (Reg. prop. 2000/01:80, s 87-89).

Utgångspunkten för ändringen anges vara att

alla personer skall ha rätt till insats efter behov. Ingen grups behov skall vara starkare skyddat än andras. Det kan inte vara rimligt att personer med behov av olika vårdinsatser eller barn och unga som behöver vård inte ges samma rättstrygghet som t.ex. äldre och personer med funktionshinder. (Reg. prop. 2000/01:80, s 90)

Som det var innan var det ju endast dessa två grupper som omfattades av termen annat bistånd.

Vad gäller förändringen av rätten till bistånd avseende möjligheten att överklaga som beskrivits ovan finner jag det inte helt lätt att tolka detta utifrån medborgarskapsmodellerna. Vad man kan konstatera är att medborgarens ställning jämfört mot staten stärks i och med att överklagningsrätten gör det och detta andas onekligen en liberal tankegång genom parallellen till synen på individen som det mest betydelsefulla i samhället. Förändringen stärker samtidigt de sociala rättigheter som T.H. Marshall talade om i meningen att man i och med dessa ska tryggas en viss ekonomisk välfärd som fullvärdig medborgare men om detta sedan kan sägas vara en tankegång som är specifik för den liberala medborgarskapsmodellen är kanske mer tveksamt. Problemet i detta fall som jag ser det med kommunitarismen samt den medborgerliga republikanismen och fokuseringen på ett gemensamt gott eller en samhällelig

nytta är att dessa uttryck inte direkt specificeras ytterligare. De flesta skulle sannolikt vara överens om att det ligger i hela samhällets intresse att det inte ska finnas medborgargrupper som blir utslagna på ett eller annat sätt men medborgarskapsmodellerna i sig garanterar egentligen inte att detta är fallet. Som vi sett i t.ex. den feministiska kritiken av kommunitarismen så kan det istället bli så att marginaliserade grupper marginaliseras ytterligare för att det gynnar det gemensamma goda enligt mer dominerande gruppers uppfattningar. Man skulle eventuellt kunna hävda att samhället i stort rent krasst tjänar på att vissa på ett eller annat sätt svaga grupper slås ut ur samhället även om det rent moraliskt enligt de flesta antagligen skulle vara fel att resonera på detta sätt.

En förutsättning för att man i nuläget ska vara berättigad ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag är att man uppfyller den så kallade arbetslinjen. Denna innebär att ”Den enskilde skall söka arbete eller delta i olika kompetenshöjande åtgärder. Kraven kan också skärpas när det gäller ungdomars rätt till stöd genom att det ställs krav på praktiktjänstgöring eller annan arbetslik sysselsättning.” (SOU 1999:97, s 234). Om den enskilde medborgaren inte kan uppvisa att han eller hon sökt arbete och inte heller har en god anledning till varför detta inte har kunnat ske föreligger det följaktligen inte heller rätt till ekonomiskt bistånd för denne. Detta hänger samman med att den enskilde inte kan tillgodose sina egna behov vilket (eventuellt) hade varit möjligt vid ett aktivt arbetssökande. Om dessa bestämmelser efterlevs samt andra möjligheter till en tryggad försörjning genom t.ex. egna tillgångar ska utredas åtminstone vid ett initialt skede vid ansökan om socialbidrag. (SOU 1999:97, s 234). Vidare anges det att ”det också är en rättvisefråga mellan olika medborgares ansträngningar att klara sin egen försörjning. Vad det egentligen handlar om är solidaritet – allas rätt till att få stöd efter behov men också allas skyldighet att bidra efter förmåga.” (SOU 1999:97, s 236). Socialbidraget ska även ha en rehabiliterande funktion på så sätt att det ger den enskilde möjlighet att åter igen försörja sig på egen hand (ibid.).

Som vi tidigare konstaterat så är arbetsplikten en central del av den kommunitaristiska medborgarskapsmodellen. Detta krav återkommer även i rätten till biståndsparagrafen där det anges att bidragstagaren måste söka arbete eller delta i kompetenshöjande aktivitet (t.ex. vidare- eller yrkesutbildning) för att vara berättigad ekonomiskt bistånd. Om inte annat så kan man konstatera att denna inriktning på skyldigheter snarare än rättigheter som ska vara uppfyllda av medborgaren leder till att detta kan betraktas som en icke-liberal del av Socialtjänstlagen, även om T.H. Marshall faktiskt berörde plikten att arbeta om än under

något annorlunda premisser (svårigheten låg snarare i att för egen del få till stånd ett engagemang för arbetet, se sid. 9)

En annan aspekt av detta är att det vanligtvis inte som bidragstagare går att ställa några direkta krav på vilken typ av arbete man ska söka (åtminstone inte efter en viss tid har förflutit) och att man därmed kan tvingas söka arbeten som man egentligen inte alls skulle vilja ha. Liknande den diskussion som i korthet fördes under teoriavsnittet angående att de som har egna medel kan välja att bortse från arbetsplikten så skulle man kunna hävda att de medborgare som av denna anledning inte behöver söka socialbidrag inte heller behöver ta dessa oönskade arbeten. Å andra sidan kan man hävda att då man inte uppbär ekonomiskt bistånd är man inte heller att betrakta som en "belastning" (ekonomiskt sett) för samhället och som ju SOU 1999:97 också konstaterar så är det "egentligen en fråga om solidaritet och allas förmåga att både få bidrag efter behov och att själv bidra efter förmåga." Sedan kan man förstås fråga sig om individer som inte arbetar för att detta inte krävs av dem inte i egentlig mening också är en typ av belastning då de inte på detta sätt bidrar till samhället i stort. Arbetsplikten är för övrigt inte enbart aktuell när det gäller socialbidrag utan hela det socialpolitiska välfärdssystemet är i grunden byggt på denna princip och en medborgares position i just detta system kan i hög grad sägas vara beroende av position samt tid inom lönearbetet. För att kunna tala om en egentlig generell välfärdsmodell krävd det följaktligen en hög sysselsättningsgrad i samhället. Alternativet till detta är stöd av andra inkomster som t.ex. socialbidraget (Johansson 2001, s 55).

Syftet med rättighetsbestämmelsen angående ekonomiskt bistånd under vissa premisser är att garantera den enskilde det stöd denne är i behov av. Denna bestämmelse kan ses som en undantagsparagraf då andra offentliga åtaganden inte uppfylls som i detta fall rätten till ett meningsfullt arbete (SOU 1999:97, s 267). Portalparagrafen kan med andra ord sägas utgöra huvudregeln medan rätten till bistånd utgör ett undantag till denna. Anledningen till att det inte i lagen närmare preciseras nivå och innehåll vad gäller socialbidraget är som tidigare nämnts att alla ska ha rätt till insats efter behov oavsett vilken grupp (med vilka behov) av samhället man tillhör (SOU 1999:97, s 268-269).

Även i denna lagparagraf förekommer alltså en sammanblandning av de tre medborgarskapsmodellerna. Individen ges utrymme i och med inriktningen på dennes rätt att styra sin egen livsföring samtidigt som det kollektiva och då främst det statligt baserade

kollektivet eller den kommunitaristiska formen av kollektivism om man så önskar även tas med som en viktig komponent i resonemanget.

4. Slutanalys

Som vi nyss kunnat konstatera i kapitel tre så förekommer samtliga tre medborgarskapsmodeller i alla av de fyra paragrafer jag valt att studera. Jag ska inleda detta sista kapitel med att försöka utröna om tonvikten trots allt faller på en av de tre.

Om vi börjar med att se på portalparagrafen så finns det onekligen en stark betoning av den gemensamhetstanke som genomsyrar både den kommunitaristiska och den medborgerligt republikanska medborgarskapsmodellen om än på lite olika sätt. Denna betoning av gemensamhet tar sig inte minst uttryck i användningen av ord som demokrati och solidaritet, stora ord som förmedlar värdet av att arbeta tillsammans mot gemensamma mål. Kollektivet ställs dock även mot behovet för bidragstagaren att få agera som en självständig individ och bli behandlad därefter, något som snarare har kopplingar till T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell. Inte minst förmedlas detta genom de förarbeten jag inkluderat där det talas om självbestämmanderätt och självförverkligande som dock problematiseras i och med uppmärksammandet av de svårigheter för den enskilde individen som grundläggs i samhällets strukturella problematik. Sammanfattningsvis skulle man nog kunna säga att portalparagrafen förmedlar en bild av en individuellt tänkande och handlande medborgare som agerar inom den samhälleliga gemenskapen.

Kapitel 3, paragraf 1§ och 2§ förmedlar också mycket av denna sammanblandning mellan vikten av kollektivet och individen och dennes frihet. De dessa två paragrafer kan sägas ha en relativt stark inriktning mot det förebyggande arbetet samt arbete på det strukturella planet faller det sig ganska naturligt att man i mångt och mycket behandlar samhället som något reellt med vissa egenboende egenskaper. Social gemenskap och arbete för att motverka olika former av segregation är i detta sammanhang centrala teman. Särskilt finner jag det vara den liberalt kommunitaristiska medborgarskapsmodellen som ges utrymme i och med fokuseringen på ett för denna så centralt tema som kombinationen av erkännandet av de kulturella gemenskaperna och vikten av att bekämpa samhällets sociala klyftor som här framträder.

Om de två föregående paragraferna främst inriktar sig på ett makroperspektiv kan det motsatta sägas om kap 4, 1§ SoL och dess behandling av den enskilde och dennes eventuella rätt till bistånd. Som vi sett går det att finna spår av alla tre medborgarskapsmodellerna även i denna lagparagraf, inte minst i anslutning till själva grundidén om omfördelning av resurser genom bidrag finansierat av skatter och andra sociala avgifter. Unikt för denna paragraf och dess förarbeten jämfört med de tre övriga är enligt min uppfattning att denna fokuserar mer på praktiska och konkreta aspekter vad gäller lagens användning snarare än de mer visionära ambitioner som återfinns i övriga studerade paragrafer. Detta gör även tolkningen lite mer problematisk då det egentligen inte sägs så mycket om synen å medborgaren i mer generella drag. Det finns dock en dualitet mellan det individuella eller det liberala och det kollektiva eller det antingen kommunitaristiska eller det republikanska även här i betoningen av att å ena sidan vikten av att ge individen möjlighet att styra sin egen livsföring och å andra sidan betydelsen av att individen bidrar till samhället genom att arbeta efter bästa förmåga uttryckt genom principen om arbetsplikt. Den kollektivistiska idé som framförs här drar mer åt det kommunitaristiska hållet då det är mer en fråga om samhällsgemenskap och samarbete på det statliga planet eller under statligt överseende än om samhörighet baserad på moraliskt ansvar och politisk delaktighet. Arbetsplikten kan dock inte sägas ha någon direkt samhörighet med T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell då denne inte berörde arbete som en plikt utan snarare såg svårigheter i att kunna uppbåda engagemang i det arbete man har.

Man kan konstatera att SoL faktiskt ger generöst utrymme för vad man kan säga är de tre stora skiljelinjerna inom medborgarskapsteorin; individen, det civila samhället samt staten vilket ytterligare tycks understryka avsaknaden av inriktning mot en specifik medborgarskapsmodell. Till viss del kan man säkerligen härleda detta till att det handlar om en allmänt hållen ramlagstiftning men man bör samtidigt lägga märke till att även i de förarbeten som ska fungera som en slags vägledning för användning av lagen existerar denna ambivalens mellan de olika perspektiven. Vidare förklaringar till detta förhållande kan vara att Socialtjänstlagen ska kunna stå sig över en längre tid av politiska maktskiftningar och således är relativt opolitisk i sin utformning, något som sannolikt bidrar till det skiftande fokuset mellan det individuella och det kollektiva.

En annan förklaring till den relativt jämnt fördelade förekomsten av samtliga tre medborgarskapsmodeller kan vara dessas inneboende

likheter och beröringspunkter. Trots att de på vissa sätt skiljer sig ganska markant åt finns det också anmärkningsvärda likheter kring centrala teman. T.H. Marshalls liberala medborgarskapsmodell är som redan diskuterats den som främst sätter individen och inte samhälle, kultur eller andra kontexter i centrum. Uppmärksammandet av individen är dock på intet sätt unik för liberalismen utan återkommer även i de två övriga medborgarskapsmodellerna, främst i den liberala kommunitarismen som aldrig i egentlig mening tar blicken från den enskilde utan enbart adderar den kulturella kontexten till resonemanget. Inte heller i den medborgerligt republikanistiska medborgarskapsmodellen glöms individen på något sätt bort. Snarare representerar denna som redan nämnts snarare en sammanblandning av liberalismens individuella och den kommunitaristiska medborgarskapsmodellens strukturella fokus som resulterar i en inriktning på mellannivå (det civila samhället) mellan dessa två ytterligheter. Vi kan alltså se att individen löper som en röd tråd genom medborgarskapsmodellerna vilket ger att en inriktning mot en individuell nivå i lag- eller förarbetestext visserligen tydligast bär spår av liberalismens utmärkande individfokus men därmed inte alls i de allra flesta fall utesluter de två andra.

Jag upplever det något vanskligt att uttala mig om hur synen på bidragstagare respektive övriga samhällsmedborgare eventuellt skiljer sig åt vad gäller rättigheter och skyldigheter. Då jag enbart studerat Socialtjänstlagen och då denna enbart behandlar bidragstagare är det svårt att uttala mig om hur medborgarsynen från statens sida ser ut för övriga i samhället. Vad man kan konstatera är att SoL har den arbetande, icke bidragsberoende individen som norm för vad man vill uppnå för hela samhället. Följaktligen strävar bestämmelserna mot ekonomiskt

oberoende (från staten) genom i de allra flesta fall ett återträde eller en starkare etablering på arbetsmarknaden. Men detta är som sagt inget som direkt skiljer de båda grupperna åt förutom att arbetsplikten i vissa fall blir mer påtaglig och framförallt uttalad i bidragstagarens fall.

Vad gäller eventuell fortsatt forskning i ämnet skulle det naturligtvis vara intressant med en mer fullständig undersökning av avseende inkluderade lagparagrafer och förarbeten.

Förhoppningsvis skulle detta kunna fördjupa förståelsen av vilken syn på medborgaren som förmedlas genom lagtexten. Förutom förmedlingen skulle även implementeringen vara i högsta grad intressant för ytterliga både förståelse och samtidigt problematisering av området. Inte minst skulle det säkerligen vara givande, om än möjligtvis komplicerat, att undersöka hur de enskilda anställda på socialförvaltningarna och dylikt ser på bidragstagare ur ett medborgarskapsperspektiv och hur de eventuellt avspeglar sig i deras dagliga faktiska arbete samt hur detta i sin tur förhåller sig till lagtextens inriktning.

Sammantaget ger detta en bild av SoL som en lagtext där ingen av de tre medborgarskapsmodellerna kan sägas inneha en klart dominerande ställning. Vissa stycken och till viss del även hela paragrafer bär en tydlig prägel av en eller annan av dessa och vad de står för i fråga om syn på individ, samhälle och samspelet däremellan men det finns som sagt ingen röd tråd som löper genom texten i detta avseende. Man kan också fråga sig om det egentligen är relevant att tala om dominerande medborgarskapsmodeller i detta sammanhang inte minst då det tidvis tenderar att leda till generaliseringar och resonemang drivna till sin spets. Likaså har även medborgarskapsmodellerna som behandlas en benägenhet att renodla och förenkla det samhälle vi lever i, åtminstone i den till stora delar oproblematiserade form de har behandlats i detta arbete. I denna mening tycker jag snarare att Socialtjänstlagen förmedlar en mer sanningsenlig och relevant bild av samhället och dess medborgare än någon av de tre medborgarskapsmodellerna.

5. Källförteckning

- Badersten, Björn (2002) *Medborgardygden*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Barber, Benjamin (1984) *Strong democracy: participatory politics for a new age*. Berkeley: University of California Press.
- Delanty, Gerard (2000) *Medborgarskap i globaliseringens tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Fitzpatrick, Tony (2001) *Welfare Theory*. Basingstoke: Palgrave.
- Johansson, Håkan (2001) *I det sociala medborgarskapets skugga*. Lund: Arkiv förlag.
- Kant, Immanuel (1996) *Om den eviga freden*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Kennett, Patricia (2001) *Comparative social policy*. Buckingham: Open University Press.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan Press Ltd.
- Marshall, Thomas Humphrey (1991) "Medborgarskap och klass" i *Tidens idéserie, 4. Idéer om reformism*. Stockholm: Tidens förlag.
- Marx, Karl (2003) *Texter i urval*. Stockholm: Ordfront.
- Nordström, Carl & Thunved, Anders (2003) *Nya sociallagarna*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB. Sextonde upplagan.
- Nordström, Carl & Thunved, Anders (2000) *Nya sociallagarna*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB. Trettonde upplagan.
- Oliver, Dawn & Heater, Derek (1994) *The foundations of citizenship*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*.
- Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*
- Putnam, Robert (1992) *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rawls, John (1993) *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques (1996) *Om samhällsfördraget*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sigurdson, Ola (1995) *Det rätta eller det goda? Om liberalism, kommunitarism, postmodernism och demokratisk fostran i Lpo 94*. Göteborg: Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet.
- SOU 1999:97 *Socialtjänst i utveckling*.

Taylor, Charles (1986) *Human agency and language. Philosophical papers 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, Charles (1986) *Philosophy and the human sciences. Philosophical papers 2*. Cambridge: Cambridge University Press.

Young, Iris Marion (2000) *Inclusion and democracy*. Oxford: Oxford University Press.